

Tarja Larsson

Tekniikka, ilmasto ja kansainväliset ilmiöt esillä 2010-luvun uudissanoissa

Yleiskielen määritelmän mukaan viime vuodenvaihteessa vaihtui samalla vuosikymmen, koska vuosikymmeneen lasketaan kuuluvaksi samalla kymmenluvulla alkavat kymmenen peräkkäistä vuotta. Siksi onkin oiva tilaisuus tarkastella, millaisia uusia sanoja suomen kieleen syntyi viime vuosikymmenellä ja mitä ne kertovat menneen vuosikymmenen tapahtumista ja ilmiöistä.

Kieli uudistuu jatkuvasti, ja yhteiskunnan ilmiöt ja tapahtumat tuovat kieleen koko ajan uusia sanoja. Suomessa toimiva Kotimaisten kielten keskus eli Kotus kokoaa joka vuoden lopussa luettelon suomeen sen vuoden aikana syntyneistä sanoista. Ruotsissa vastaavanlaisen luettelon julkaisevat Kielineuvoston ruotsin kielen huoltajat yhdessä *Språktidningen*-lehden kanssa.

Jotkut suomen uusista sanoista jäävät kieleen pysyvästi ja löytävät ehkä lopulta tien-

sä myös *Kielitoimiston sanakirjaan*, joka on Kotimaisten kielten keskuksessa laadittu verkossa vapaasti käytössä oleva suomen kielen yleissanakirja. Toiset uudet sanat taas jäävät niin sanotusti päiväperhoiksi ja elävät kielessä vain lyhyen ajan. Uudissanat ovat kuitenkin aina oman aikansa kuvaajia, ja tarkastelemalla aikaisempien vuosien uudissanapaimintoja voidaan palauttaa mieliin kunkin vuoden tärkeitä ilmiöitä ja tapahtumia.

Maailmanlaajuiset tapahtumat näkyvät sanastossa

2010-luvun uudissanojen joukossa oli tietenkin muutamia eri vuosina laajasti esillä olleista tapahtumista kertovia sanoja. Vuoden 2010 yksi uudissana oli *tuhkapilvi*, Islannin tulivuorenpurkauksesta syntynyt tuhkasta ja kaasuista muodostunut pilvi, joka lamautti Euroopan lentoliikenteen. Vuonna 2014

Länsi-Afrikkaa koetellut laaja ja vakava ebolaepidemia toi vuoden uudissanalistalle sanat *ebola* ja *ebolakuume*. Samana vuonna Lääkäriseura Duodecim muutti suosituksiaan joidenkin virusten nimien kirjoittamisesta. Ne kirjoitetaan nykyään pienellä alkukirjaimella, aivan kuten maailmaa parhaillaan koetteleva koronavirus, joka löytyy *ebolan* ja *ebolakuumeen* tavoin myös *Kielitoimiston sanakirjasta*.

Vuoden 2016 sana *trumpismi* viittaa Yhdysvaltain presidentiksi vuonna 2016 valitun Donald Trumpin populistisiin tokaisuihin. Ne huomioitiin samana vuonna myös Ruotsissa: Kielineuvoston ja *Språktidningen*-lehden uudissanalistalla oli tuolloin sana *trumpifering*. Samana vuonna ihmisten tietoisuuden nousi *brexit* (engl. British tai Britain + exit) eli Britannian ero Euroopan unionista. Britit äänestivät yllättäen eron puolesta vuonna 2016, ja pitkien neuvottelujen jälkeen ero päätettiin vihdoinkin toteuttaa vuoden 2020 lopussa.

Vuotta 2017 kohauttaneista tapahtumista muistuttaa *#metoo*-kampanja (engl. me too 'minä myös') eli kansainvälinen seksuaalista häirintää vastustava kampanja, jonka rinnalle nousi Suomessa myös suomalaistettu versio *#memyös*-kampanja. Sosiaalisessa mediassa alkunsa saanut ilmiö laajeni nopeasti myös perinteiseen mediaan, työpaikoille ja eduskuntaan. Tietenkin *#meetoo* oli uudissanalistalla myös Ruotsissa, jossa ilmiö sai mediassa jopa enemmän huomiota kuin Suomessa.

Vuonna 2017 vietettiin myös Suomen itsenäisyyden satavuotisjuhlia, ja sen juhlistamiseksi Kotimaisten kielten keskus keräsi uudissanalistalleen peräti 100 uutta sanaa. Mukana oli juhluvuoden kunniaksi esimerkiksi kansallisperhonen, joksi valittiin *paatasaminisiipi*.

Uusi tekniikka ja uudet viestintätavat

Tekniikan kehitys ja uudet viestintätavat, kuten sosiaalinen media, ovat sävyttäneet kieltä

jo kauan, ja varsinkin viime vuosikymmenellä. Vuonna 2010 esimerkiksi englannin tablet computerin suomenkieliseksi vastineeksi suositeltiin *sormitietokonetta*. Sana voitti *Hel-singin Sanomien* järjestämän nimikilpailun. Sormitietokone on myös *Kielitoimiston sanakirjassa*, mutta siellä todetaan, että tabletti on kuitenkin vakiintunut käyttöön yleisemmin.

Sosiaalisen median yleistymisen näkyi jo vuonna 2011, jolloin sosiaalisen median lyhenne *some* löysi tiensä Kotuksen uudissanalistalle. Yhteisö- ja mikroblogipalvelu Twitterin yleistymisen puolestaan toi uudissanoiksi *twiitin* ja *twiitin*, joita käytetään synonyymisesti Twitteriin lähetetyistä viesteistä.

Suuraava vuosi toi tullessaan sanat *aihetunniste* ja *hashtag* merkitsemään tunnistetta, joka esimerkiksi Twitterissä ohjaa viestin tai keskustelun haluttuun paikkaan tai jonka avulla voi hakea tiettyyn aiheeseen liittyviä viestejä tai keskusteluja. Hashtag koostuu #-merkistä (= ristikkomerkki, "risuaita") ja sen perässä olevasta sanasta tai muusta merkijonosta, esim. *#neulonta*.

Vuoden 2012 uudissanana oli myös *suoratoisto* eli *striimaus* (engl. streaming), joka tarkoittaa tiedon siirtoa ja käyttöä yhtäaikaisesti verkon kautta. Esimerkiksi elokuvien ja musiikin striimaus on suosittua, ja nykyään voi elokuvateattereissa ja jopa kotisohvalla katella suoratoistona vaikkapa maailman huipunäyttämöiden teatteri- ja oopperaesityksiä.

Esineiden internetistä alettiin puhua vuonna 2013. Sillä tarkoitetaan internetin avulla toimivaa erilaisten laitteiden ja muiden esineiden välistä tietoverkkoa, jossa esineet ovat yhteydessä toisiinsa ja kommunikoivat keskenään. Samana vuonna laajan yleisön tietoisuuteen tuli myös sana *selfie* (engl., lyhennetty sanasta self portrait). Se on kuvaajan vain itsestään tai itsestään ja muista puhelimellaan ottama kuva, joka julkaistaan sosiaalisessa mediassa. Suomalaiseksi yleiskieliseksi vas-

tineeksi selfielle ehdotettiin sanaa *omakuva* ja arkikieliseksi vastineiksi mm. sanoja *itsuli*, *omis*, *omsku* ja *meitsie*. Tosin vain *selfie* on vakiintunut käyttöön niin yleisesti, että se on kelpuutettu *Kielitoimiston sanakirjaan*. Omakuva tosin on sanakirjassa, mutta ei tässä merkityksessä.

Mediaan liittyy myös vuoden 2013 uudissana *klikkausjournalismi*, joka tarkoittaa sitä, että verkossa julkaistavien uutisten otsikot muotoillaan mahdollisimman huomiota herättäviksi, jotta ne houkuttelisivat mahdollisimman paljon lukijoita.

E-urheilua ja emojjeja

Vuoden 2014 satoa on *elektroninen urheilu* tai *e-urheilu* (engl. e-sports) eli digitaalisten pelien pelaaminen kilpailumielessä. Vuoden 2015 uudissanapointoihin puolestaan kuului *emoji* (jap. ’kuvakirjoitusmerkki’), joka tarkoittaa hymiöitä monipuolisempia, pikaviestinnässä käytettäviä kuvasymboleja. Suomen ulkoministeriö julkaisi myös maailman ensimmäiset kansalliset emojit, ”Suomi-emojiit”, osana This is Finland -maakuvasivuston joulukalenteria joulukuussa 2015. Samana vuonna alettiin puhua myös *kännykkäniskasta*, *teknokaulasta* ja *tekstariniskasta* eli kännykän ja muiden mobiililaitteiden käyttöön liittyvästä kumarasta asennosta ja siitä johtuvasta niskan jäykkyydestä tms. vaivasta.

Vuonna 2016 suomalaisia puhutti *täydennetty todellisuus* ja sen synonyymit *laajennettu todellisuus* ja *lisätty todellisuus* (engl. augmented reality), joilla tarkoitetaan virtuaalisilla (esim. kännykkäkameran tai erityisten lasien avulla näkyvillä) elementeillä täydennettyä fyysistä todellisuutta. Ruotsissa huomioitiin sama ilmiö, ja vuoden 2016 uudissanalialle otettiin siellä mukaan termi *förstärkt verklighet*.

Vuoden 2017 uusia tekniikkasanoja olivat mm. *botti* (< robotti) eli tietokoneohjelma, joka hoitaa ihmisen puolesta esimerkiksi toistoa, päivystystä tai suuren työmäärän kä-

sittelyä vaativia tehtäviä, sekä *chatbot* (engl.), *chattibotti*, *chattirobotti*, chatkeskusteluun eli tsättäilyyn tarkoitettu botti. Samana vuonna alettiin myös puhua *diginomadeista* tai *läppäriytöläisistä* (ark.) eli henkilöistä, joilla ei ole vakiintua työpistettä ja jotka työskentelevät ”kiertolaisina” kannettavan tietokoneen äärellä.

Vuonna 2018 tekniikan kehitystä ei nähty enää pelkästään positiivisena asiana, vaan alettiin puhua *digitaalisesta eriarvoisuudesta* eli tietotekniikan nopeasta yleistymisestä johtuvasta epätasa-arvosta. Digitaalistanut arki on hankalaa esimerkiksi monille vanhuksille ja näkövammaisille. Samana vuonna kaikkien huulille nousi myös lyhenne *GDPR*, jolla tarkoitetaan EU:n henkilötietojen käsittelyä sääntelevää tietosuojasetusta.

Somen influensserit ja mikrovaikuttajat

Hieman ikävämpään internet-ilmiöön liittyy vuoden 2019 uudissana *grooming*, joka tarkoittaa lapsen tai nuoren houkuttelemista seksuaaliseen toimintaan varsinkin verkon kautta. Samana vuonna ilmestyi sanapointoihin myös *influensseri* (engl. influencer), jolla tarkoitetaan ihmisten mielipiteisiin ja toimintatapoihin sosiaalisessa mediassa vaikuttavia henkilöitä. Vastaavanlaista ilmiötä kuvaa myös *mikrovaikuttaja*, jolla tarkoitetaan somessa, ja erityisesti Instagramissa, toimivia mielipidevaikuttajia, jotka suosittelevat seuraajilleen erilaisia tuotteita ja palveluja.

Uuden tekniikan ja uusien viestintätarkeisujen lisäksi myös ilmastonmuutokseen ja siitä aiheutuvaan huoleen liittyvät sanat

.....

**Vuoden 2010 listalta
löytyvät hiilijalanjälki,
hiilipaino ja
ilmastopaino.**

ovat olleet yleisiä 2010-luvun, ja varsinkin vuosikymmenen loppupuolen uudissanojen joukossa. Vuoden 2010 listalta löytyvät *hiilijalanjälki*, *hiilipaino* ja *ilmastopaino*. Ne tarkoittavat yksilön tai yhteisön kuluttamisen tai tuotteen valmistamisen ja sen elinkaaren aiheuttama hiilidioksidipäästöjen määrää. Samana vuonna puhuttiin myös *ilmastodietististä* (kuv.) eli *hiilijalanjälkeä* vähentävästä, luonnonvaroja säästävästä elämäntavasta. Näistä *hiilijalanjälki* on otettu mukaan myös Kielitoimiston sanakirjaan.

Vuoden 2016 uudissanojen joukossa oli *hävikkiravintola* tai *hävikkiruokaravintola*, jossa tarjottava ruoka valmistetaan kaupoi-
sta yli jääneistä ruoka-aineista. Vuonna 2017 puheenaiheeksi nousi *ilmastokapina* eli useiden Yhdysvaltain osavaltioiden aloittama toiminta Pariisin ilmastopöytäkirjan noudattamiseksi vastalauseena presidentti Trumpin päätökselle vetäytyä sopimuksesta. Silloin puhuttiin myös *ylikulutuspäivästä*, joka on se laskennallinen päivä vuodessa, jolloin on kulutettu koko vuoden luonnonvarat.

Ploggailamalla ilmastoahdistusta torjumaan

Vuonna 2018 ihmiset alkoivat potea *ilmastoahdistusta* eli ilmastonmuutoksesta ja sen pohtimisesta johtuvaa ahdistusta. Puheenaiheeksi nousi myös *mikromuovi*, jolla tarkoitetaan monenlaisia ympäristöongelmia aiheuttavia mikrokooppisen pieniä muovihiukkasia. Samana vuonna sekä EU-komissiossa että Suomessa alettiin kaavaila *muoviveroa* eli muovista maksettavaa veroa, jonka tarkoituksena on vähentää muovijätettä ja vauhdittaa muovin kierrätystä.

Sitä mukaa kuin ympäristöasiat tulivat suuren yleisön tietoisuuteen, yhä useammat halusivat myös tehdä jotain niiden torjumiseksi. Ruotsista levisi Suomeen ilmiö nimeltä *ploggailu* (ruotsin sanoista *plocka* 'poimia' ja *jogging* 'hölkätä'), joka sai myös täysin suo-

malaisen muodon *roskajuoksu*. Se tarkoittaa sitä, että henkilö juostessaan samalla myös poimii roskia. Ruotsin uudissanalialalla *plogga* oli ollut jo vuonna 2017.

2010-luvun viimeisenä vuonna eli vuonna 2019 eri puolilla maailmaa levisivät *ilmastolakot*. Niillä tarkoitetaan päättäjiltä ilmasto-
tekoja vaativien nuorten koulupäivän aikana järjestämiä mielenosoituksia, jotka saivat alkunsa ruotsalaisen ilmastoaktivistin Greta Thunbergin aloitteesta. Samana vuonna yhä useammat alkoivat potea *lentohäpeää* lentomatkoilunsa aiheuttamien ympäristövaikutusten vuoksi.

Ilmastonmuutokseen liittyvät tavallaan myös hyönteisten syömiseen liittyvät sanat, koska hyönteisistä on kaavailtu uutta ympäristöystävällisempää proteiininlähdettä liharuokien tilalle. Jo vuonna 2013 alettiin puhua *hyönteissyönnistä* eli hyönteisten käytöstä ravintona. Hyönteisten kasvattaminen ja myyminen elintarvikkeena laillistettiin Suomessa syksyllä 2017, mikä näkyi myös sen vuoden uudissanapoinnoissa. Sen vuoden kaksi uutta uudissanaa olivat kuivattuja ja jauhettuja hyönteisiä sisältävää leipää tarkoittava *hyönteisleipä* sekä *sirkkala*, joka merkitsee ruoaksi tarkoitettujen sirkkojen kasvattamoa.

Lihantuotannon aiheuttamat ympäristöongelmat ovat olleet ihmisten tietoisuudessa jo pitkän aikaa. Lihalle on sen vuoksi pyritty kehittämään erilaisia korvikkeita, ja jo vuonna 2013 keskusteltiin *keinolihasta* ja *tekolihasta* eli laboratoriossa keinotekoisesti eläimen kantasoluista kasvatetusta lihasta. Viime vuoden uudissanalialalla olivat puolestaan *kasviliha* ja *kasvisliha*, ja ruotsin listalla niiden ruotsinkielinen vastine *växtbaserat kött* tai *växtkött*.

Lumi-infernosta valkoiseksi kurittajaksi

Säätiiteijijät ja meteorologit ovat myös ahkeria keksimään uudissanoja, varsinkin äärimmäisten sääolojen nimeämiseksi. Vuoden 2018 uudissanalialalle kelpuutettiin ankarien

talviolojen synnyttämänä *lumi-inferno*, joka tarkoittaa liikennekaaosken aiheuttavaa kovaa lumimyräkkää. Vuonna 2019 pitkäkestoista lumimyräkkää puolestaan kutsuttiin leikillisesti *valkoiseksi kurittajaksi*. Runsaslumista talvea seurannut poikkeuksellinen lämmin kesä vuonna 2018 toi sekin uusia sanoja ihmisten tietoisuuteen. Niitä oli mm. paikalleen jämähtänyttä hellettä tarkoittava *hellekupoli*, jota kutsuttiin leikillisesti myös *kärityskupoliksi*.

Uusia sanoja syntyy jatkuvasti myös politiikassa. Yhtenä esimerkkinä on vuoden 2019 uudissana *työsopimushoppailu* tai lyhyemmin *sopimushoppailu*, joka tarkoittaa työnantajien pyrkimystä siirtää työntekijät näille aikaisempaa epäedullisemmän työehtosopimuksen piiriin. Tämä aiheutti muun muassa Suomen postin laajan lakon joulun alla 2019.

Myös hallituksille annettavia nimityksiä on ollut vuosien varrella usein suomen uudissanon joukossa. Jo aikaisemmin on vasesmiston ja keskustan muodostamasta hallituksesta käytetty nimitystä *punamultahalitus*. Vuoden 2015 uudissanoihin kuulunut *ässähallitus* perustuu hallituksen muodostajien *s*-kirjaimella alkaneisiin sukunimiin: Sipilä, Soini ja Stubb. Vuonna 2016 Alexander Stubb väistyi Petteri Orpon tieltä, ja sen jälkeen muodostettu Sipilän, Orpon ja Soinin hallitus sai lempinimekseen *SOS-hallitus*.

Joulukuussa 2019 Kotuksen kuukauden sanaksi valittiin *huulipunahallitus*, jolla tarkoitettiin uuden pääministerin Sanna Marinin uutta naisvaltaista hallitusta. Nimitystä voidaan pitää joko ylistävänä tai halventavana riippuen siitä, pitääkö huulipunaa pinnallisuuden vai rohkeuden symbolina. Toisaalta siihen voi yhdistää myös poliittisen punan.

Kuppikakkuja, mukikakkuja ja nakukakkuja

Myös elämäntavat ja varsinkin erilaiset ruokatarendit ovat aina näkyvissä uudissanon

joukossa. Vuonna 2012 luotiin englannin cupcaken vastineeksi *kuppikakku*, vuonna 2014 leivottiin mikrossa *mukikakkuja* (engl. mug cake), vuonna 2015 paistettiin *nakukakkuja* eli täytekakkuja, joiden reunoja ei kuoruteta, ja vuonna 2017 valmistettiin putousmaisesti valuvalla kuorrutteella päällystettyjä *putous-* eli *valumakakkuja*. Vuonna 2017 uudissanalistalle otettiin *kaiketon*, joka tarkoittaa useita tavallisia ruoka-aineita sisältämättömyyttä, esimerkiksi maidotonta, munatonta ja gluteenitonta ruokaa. Sellainen ruoka sopii myös henkilöille, joilla on erilaisia ruoka-ai-neallergioita ja -yliherkkyksiä.

Ruokatrendeistä kertovat myös vuoden 2011 uudissananna ollut *karppileipä* eli vähähiilihydraattinen leipä. Vuoden 2013 listalla puolestaan oli *nyhtöpossu*. Vuonna 2014 syötiin *granola* eli rapeaa ja paakuista myslin kaltaista paahdettua seosta sekä *kronitseja* eli donitsin ja croissantin yhdistelmiä. Vuonna 2016 kaupattiin *haidutuspatoja* ruokien hitaaseen kypsentämiseen ja syötiin *kulhoruokaa*. Vuonna 2017 olivat vuorossa kebabin vegaanisat vastineet eli *vebabit*, ja vuonna 2019 suosittiin *planetaarista ruokavaliota*, joka sisältää vähemmän lihaa, kalaa ja kananmunia ja enemmän kokojyväviljaa, pähkinöitä, kasviksia ja hedelmiä ja on siten hyväksi sekä ihmiselle että maapallolle.

Juomapuolta tarkastellessa voidaan todeta, että vuoden 2012 trendijuomaa oli *helmi-* eli *kuplatee*, vuonna 2015 puolestaan nautittiin *kylmäkahvia* ja vuoden 2019 villityksiin kuu-

.....
Joulukuussa 2019

**kuukauden sanaksi
valittiin**

**huulipunahallitus, jolla
tarkoitettiin**

pääministeri Sanna

Marinin uutta

naisvaltaista hallitusta.

lui makeasta teestä fermentoimalla valmistettu *kombucha*.

Uusi vuosi ja vuosikymmen ovat jo päässeet hyvään alkuun, ja nähtäväksi jää, mitä uusia sanoja suomeen syntyy tänä vuonna ja tällä vuosikymmenellä. Voi myös olla niin, että jotkut tässä artikkelissa kuvatuista sanoista ovat kymmenen vuoden päästä jo jääneet useimmilta unohtuiksi, kun taas toiset ovat vakiintuneet kieleen pysyvästi.✍

Kirjoittaja toimii suomen kielen huoltajana Kielineuvostossa.

Lähteitä ja luettavaa:

Kielitoimiston sanakirja: <https://www.kielitoimiston.sanakirja.fi/#/>

Kotuksen vuoden sanapöiminnöt: https://www.kotus.fi/sanakirjat/kielitoimiston_sanakirja/uudet_sanat/vuoden_sanapöiminnot

Kielineuvoston uudissanalistoja ruotsiksi: <http://www.isof.se/sprak/nyord/nyordslistor.html>

Kielineuvoston kieliseminaari

KIELINEUVOSTON kieliseminaari oli tarkoitus järjestää 27. maaliskuuta 2020. Koronatilanteen takia kieliseminaari kuitenkin peruttiin.

Järjestämme syksyllä sen sijaan kokopäiväseminaarin, joka on samalla sekä kieliseminaari että ruotsinsuomalaisen kielenhuollon 45-vuotisjuhlaseminaari. Uusi päivämäärä on 29. lokakuuta 2020. Seminaari järjestetään jälleen Suomen kulttuuri-instituutissa Tukholmassa. Palaamme ohjelmaan myöhemmin.